Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta 17.2.2022

Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko (VNS 10/2021 vp)

Asiantuntijalausunto

Ulkoasiainneuvos Rauno Merisaari, ulkoministeriö

Tämä lausunto esittelee ensinnäkin valtioneuvoston ihmisoikeusselonteon kokonaisuutta ja toiseksi keskittyy kansainväliseen toimintaan ja ulkopolitiikan näkökulmaan valiokunnan käsittelemissä asiakokonaisuuksissa.

Selonteon lähtökohdista

Ihmisoikeuspoliittinen selonteko on merkittävin Suomen kansainvälistä ihmisoikeuspolitiikkaa ohjaava asiakirja. Selonteko on kiinteässä yhteydessä syksyllä 2021 hyväksyttyyn valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaan ja yhdessä nämä ohjaavat valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaa myös kansallisesti. Selonteko on poliittinen linjaus, eikä se pyri olemaan kattava kuvaus ihmisoikeustilanteesta tai -toiminnasta Suomessa tai muissa valtioissa. Selonteon teemojen ja tavoitteiden toimeenpano on usean eri ministeriön toimivastuulla.

Selonteossa perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä käsitellään rinnakkain ja toisiaan täydentäen kansainvälisellä, EU- sekä kansainvälisellä tasolla. Johdonmukaisuus lisää Suomen uskottavuutta kansainvälisenä toimijana sekä auttaa tunnistamaan kansallisia kehittämistarpeita. Selonteko tuo esiin keskeisiä kansallisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä, joita kansainväliset ja eurooppalaiset ihmisoikeussopimusten valvontaelimet sekä asiantuntijat ovat nostaneet toistuvasti esiin.

Suomi puolustaa ihmisoikeuksien kuulumista kaikille (*universaalisuus*), sopimusjärjestelmän sitovuutta ja johdonmukaista toimeenpanoa sekä sen tehokasta valvontaa. Yhdenvertaisuuden sekä sukupuolten tasa-arvon edistäminen ovat valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoiminnan keskeinen tavoite ja Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan läpikäyvä johtolanka.

Ihmisoikeudet ovat kehittyvä oikeuden ja yhteiskuntatoiminnan alue. Valtioiden välisen diplomatian ohella kansalaisosallistumisella on keskeinen merkitys ihmisoikeuksien puolustamisessa ja edistämisessä. Suomi korostaa naisten sekä haavoittuvimmassa asemassa olevien väestöryhmien tasavertaisia osallistumismahdollisuuksia sekä tukee ihmisoikeuspuolustajien toimintaa.

Selonteko korostaa aiempaa selvemmin kansalais- ja poliittisten oikeuksien (*KP-oikeudet*) sekä taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien (*TSS-oikeudet*) keskinäistä täydentävyyttä; aiemmissa selonteoissa TSS-oikeuksien oikeudellisen velvoittavuuden edistäminen oli nostettu yhdeksi Suomen erityisistä prioriteeteista.

Selonteon teemapainotukset

Selonteossa käsitellään laajasti kahta kokonaisuutta, joiden merkitys perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa sekä kansainvälisessä ihmisoikeuskeskustelussa lisääntyy: (1) Kestävää kehitystä ja sen osana erityisesti ilmastomuutoksen hillintää ja luontokadon torjumista sekä (2) digitalisaatiota sekä teknologian kehityksen että sähköisissä tietoverkoissa tapahtuvan informaation levittämisen näkökulmasta. Kummassakin teemassa selonteon keskeisenä tavoitteena on vahvistaa yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon toteutumista sekä riittävää tiedonsaantia ja osallistumisoikeuksia.

Selonteko täydentää ja täsmentää perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta valtioneuvoston muita linjauksia, kuten valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta. Lähes kaikilla SDG-tavoitteilla on yhteys kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin sisältyviin velvoitteisiin. Ihmisoikeusnormisto kattaa ja liittää yhteen niin ekologisesti, taloudellisesti kuin sosiaalisestikin kestävän kehityksen kysymyksiä.

Suomi painottaa ”ketään ei jätetä jälkeen” –periaatteen johdonmukaista noudattamista kaikessa toiminnassa. Kaikki väestöryhmät ja yksilöt, taustastaan ja ominaisuuksistaan riippumatta, on pidettävä mukana kehityksessä. Kehityksen ja osallistumisen tulee tapahtua ilman syrjintää. Kansalaistoiminta ilmastomuutoksen hillitsemiseksi on lisääntynyt niin kansainvälisesti kuin Suomessakin ja toimintaan on tullut mukaan erityisesti nuoria. Suomi on edistää naisten sekä alkuperäiskansojen osallistumismahdollisuuksia osana ilmasto- ja biodiversiteettipolitikkaa.

Oma osionsa selonteossa on varattu oikeusvaltiokehitykselle, mukaan lukien oikeusvaltiotilanne EU:n jäsenvaltioissa. Vaateella toiminnasta oikeussääntöjen mukaisesti ja niin että perus- ja ihmisoikeudet turvataan, on merkitystä myös muun muassa työelämän oikeuksien sekä tasa-arvon toteutumiselle.

Yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon edistäminen

Selonteossa painotetaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista yhdenvertaisesti niin kansallisesti kuin kansainvälisesti. Suomen ulkopolitiikassa priorisoidaan sukupuolten tasa-arvoa sekä alkuperäiskansojen, vammaisten henkilöiden, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ja eurooppalaisessa toiminnassa näiden ohella romanien oikeuksia. Rajaus mahdollistaa Suomen vahvan aseman valituilla toiminta-alueilla; nykyisillä voimavaroilla priorisoinnin poistaminen merkitsisi Suomen näkyvyyden, vaikutusmahdollisuuksien sekä kansainvälisen lisäarvon heikkenemistä.

Edellä kuvattu rajaus ei merkitse sitä, että valtioneuvoston toiminta kansallisesti tai EU-tasolla (pl. EU:n yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka) rajautuisi tai painottuisi vain näihin väestöryhmiin. Suomessa perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat kaikille. Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PerL 22§).

Suomi on aktiivinen myös kaikkien muiden väestöryhmien oikeuksien toteutumiseksi ilman minkäänlaista syrjintää. Tässä työssä Suomi on jo pitkään kiinnittänyt erityistä huomiota väestöryhmiin ja henkilöihin, joihin kohdistuu syrjintää samanaikaisesti useista eri syistä (moniperusteinen syrjintä), esimerkkinä vammaiset tytöt ja naiset. Valtioneuvosto painottaa toiminnassaan risteävää ja leikkaavaa lähestymistapaa, joka ottaa huomioon sukupuolen ohella muun muassa yksilöiden taloudellisen ja

sosiaalisen aseman, iän, alkuperän, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin sekä kuulumisen kielelliseen, kulttuuriseen tai uskonnolliseen vähemmistöön.

Aiempia selontekoja laajemmin käsitellään ikääntyneiden henkilöiden oikeuksia, erityisesti heidän oikeussuojansa vahvistamista sekä yhdenvertaisia oikeuksia digitalisaatiokehityksessä. Lasten ja nuorten oikeuksia käsitellään selonteon eri osissa, muun muassa oikeudessa opetukseen sekä osallistumisoikeuksien laajentamista koskevissa tekstikohdissa. Suomessakin on tärkeää toimia miesten sosiaalista syrjäytymistä vastaan. Maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikasta on oma osionsa. Selonteko viittaa valtioneuvon useisiin muihin selontekoihin ja linjauksiin, joissa perus- ja ihmisoikeuksien kansallista täytäntöönpanoa on käsitelty tarkemmin teemakohtaisesti sekä eri väestöryhmien osalta.

Sukupuolten tasa-arvo läpileikkaavana tavoitteena

Sukupuolten tasa-arvon merkitystä painotetaan läpi koko selonteon. Suomi tunnetaan tasa-arvoisena maana. Sukupuolten tasa-arvoa painotetaan Suomen esiintyessä kansainvälisillä foorumeilla sekä tuodaan esiin kansallisia käytänteitä.

Kansainväliset jakolinjat ovat syventyneet viime vuosina erityisesti naisten ja tyttöjen sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia koskevissa kysymyksissä. Tämä näkyy sekä YK-päätöksenteossa että Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä. Naisten sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistämistä vastustava anti-gender -liikehdintä on yhä järjestäytyneempää, aloitteellisempaa ja runsaammin rahoitettua.

Suomi edistää johdonmukaisesti sukupuolten tasa-arvoa. Kyse on paitsi näiden väestöryhmien yhdenvertaisista oikeuksia myös laajemmin universaalisuusperiaatteen puolustamisesta.

Naisten oikeuksien puolustamisessa Suomi painottaa kansainvälisesti toimintaa (1) seksuaali- ja lisääntymisterveyden sekä -oikeuksien (SRHR) puolesta sekä toimintaa (2) naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumiseksi.

Suomen tulee jatkaa aktiivista toimintaansa sekä merkittävää taloudellista tukea YK:n tasa-arvotyölle ja sen osana YK:n tasa-arvojärjestö UN Womenille.

Osa valtioista pyrkii aktiivisesti heikentämään seksuaali- ja lisääntymisterveyttä ja -oikeuksia ja tietopohjaista seksuaalikasvatusta. Suomi toimii jatkossakin aktiivisesti kansainvälisissä järjestöissä ja toimielimissä seksuaali- ja lisääntymisterveyden sekä -oikeuksien (SRHR) puolesta sekä korostaa tätä työtä tekevien järjestöjen toimintamahdollisuuksien turvaamista kansainvälisesti ja maatasolla. On tärkeää jatkaa poliittista ja taloudellista tukea YK:n väestörahastolle (UNFPA).

Selonteko linjaa, että Suomi toimii naisiin kohdistuvan ja perheväkivallan torjumiseksi kansallisesti, EU-tasolla sekä kansainvälisesti. Kyseessä on vakava ihmisoikeusongelma kaikkialla maailmassa. Sopimusjärjestelmään kohdistuu paineita Turkin ilmoitettu irrottautuvansa Euroopan neuvoston yleissopimuksesta naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (Istanbulin sopimus); eräissä EU:n jäsenvaltioissa osa poliittisista päätöksentekijöistä suhtautuu hyvin varauksellisesti Istanbulin sopimukseen. Suomi toteuttaa Istanbulin sopimuksen velvoitteita kansallisesti ja toimii aloitteellisesti, jotta sopimus ratifioidaan mahdollisimman laajasti ja EU:n liittyy sopimukseen.

Suomi on saanut ihmisoikeussopimusten valvontaelimiltä useita suosituksia naisiin kohdistuvan ja lähisuhdeväkivallan torjumiseksi. Selonteko sisältää useita toimia, joilla valtioneuvosto toimii tilanteen parantamiseksi.

Myös miehiin ja poikiin kohdistuvaa väkivaltaa tulee torjua.

Toiminta yhdenvertaisuuden puolesta

Suomen ulkopolitiikassa edistetään aktiivisesti alkuperäiskansojen oikeuksia YK:n toiminnassa ja muun muassa sen ihmisoikeusneuvoston jäsenenä ja osana EU:n ihmisoikeuspolitiikkaa. Suomi tukee YK:n julistusta alkuperäiskansojen oikeuksista (UNDRIP), jonka mukaisesti valtiot sitoutuvat neuvottelemaan ja toimimaan yhteistyössä alkuperäiskansojen kanssa. On tärkeää tukea alkuperäiskansojen oikeuksia puolustavien ihmisoikeuspuolustajien toimintaa. Suomi on kansainvälisesti vertaillen alkuperäsikansojen toiminnan suurtukijoita ja selonteon mukaan tätä toimintaa jatketaan. Valtioneuvosto selvittää mahdollisuuksia Kansainvälisen työjärjestön (ILO) itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen (ILO 169 -sopimuksen) ratifioimiseksi edellytyksiä. Saamelaiskäräjälain uudistaminen on tarpeellista kansainvälisoikeudelliseen kehitykseen vastaamiseksi

Suomi jatkaa vahvaa tukeaan vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumiselle kaikilla elämänaloilla. Vammaispolitiikan periaatteina ovat vammaisten henkilöiden oikeus yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen, esteettömyyteen ja saavutettavuuteen. Suomen vammaispolitiikan perustana ovat perus- ja ihmisoikeudet, erityisesti YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista. Suomi korostaa ulko- ja kehityspolitiikassaan vammaisten tyttöjen ja naisten oikeuksia sekä vammaisten henkilöiden asiantuntemuksen hyödyntämistä. Poliittista ja taloudellista tukea YK:n vammaistoiminnalle jatketaan.

Valtioneuvosto edistää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuutta ja oikeuksia niin kansallisessa, EU-tason kuin kansainvälisessä toiminnassaan. Suomi edistää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia samanmielisten valtioiden ryhmässä, yhteistyöllä muiden Pohjoismaiden kanssa sekä osana Pohjoismaiden ja Baltian maiden NB8-yhteistyötä. Suomi toimii maailmanlaajuisesti homoseksuaalisuuden kriminalisoinnin lopettamiseksi ja vaatii tähän perustuvien kuolemantuomioiden välitöntä lopettamista. Hallitusohjelman mukaisesti valmistellaan lakiehdotus itsemääräämisoikeutta kunnioittavaksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta.

Suomi toimii johdonmukaisesti romanien yhdenvertaisten oikeuksien puolesta. Kansallista, EU- ja kansainvälistä toimintaa ohjaa valtioneuvoston romanipoliittinen ohjelma 2018–2022. Uuden ohjelman valmistelut ovat käynnistyneet sosiaali- ja terveysministeriön johdolla. Erityisen tärkeää on, että romaneja ja romanijärjestöjä kuullaan heitä itseään koskevassa päätöksenteossa. Ulkoasianhallinnon toiminnassa painotetaan toimintaa Euroopan neuvostossa ja ETYJ:ssä sekä ulkomaanedustustojen yhteydenpitoa maissa, joissa romaniväestön määrä on huomattava.

Työelämän oikeudet

Suomessa työelämän oikeuksia ei käsitellä yhtä tiiviissä yhteydessä kansainväliseen ihmisoikeuspolitiikkaan kuin esimerkiksi Ruotsissa tai Yhdysvalloissa. Tässä selonteossa työelämän oikeuksia jonkin verran aiempia selontekoja laajemmin: ennen kaikkea liittyen kestävään kehitykseen sekä yritysten ihmisoikeusvastuisiin.